

Петро ОПАНАЩУК
Дмитро РОЗОВИК
Київ

ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ РЕДАКЦІЙНОГО КОЛЕКТИВУ ГАЗЕТИ "РАДА" (1906 – 1914 рр.)

У статті проаналізовано публікації, присвячені діяльності редакційного колективу газети "Рада".

Ключові слова: видання, редакційний колектив, газета, преса, дослідження, публікація.

Преса завжди була одним із важливих джерел у вивченні історії. Вона дозволяє відчувати дух часу, усвідомити те, чим жило суспільство в досліджуваній період, які були проблеми для нього актуальними тощо. Окрім цього, періодичні видання були і залишаються виразниками інтересів різних політичних партій, соціальних рухів та культурних організацій. Це й зумовлює значну зацікавленість дослідників вивченням роботи редакційних колективів окремих друкованих органів. Особливо це стосується періоду кінця XIX – початку XX століть.

У світлі цього значний науковий інтерес представляє діяльність редакційного колективу першої щоденної української газети "Рада" (1906 – 1914 рр.), 100-річчя від дня заснування якої відзначалося у 2006 році.

Однак протягом різних періодів історії України погляди науковців на дане питання не завжди співпадали. Саме тому завданням даного дослідження є аналіз літератури та наукових праць, виданих у різні роки вітчизняними ученими й дослідниками з діаспори, у яких розглядається питання діяльності редакційного колективу газети "Рада" та визначення на їх основі головних тенденцій у висвітленні цього питання.

Історіографія україномовних періодичних видань досліджуваного періоду пройшла різні етапи свого розвитку. Перший із них розпочався ще в 1905 – 1917 рр. і був зумовлений послабленням цензури, внаслідок революційних подій 1905 – 1907 рр.

Характерним є те, що значна частина тогочасних праць, які висвітлювали діяльність "Ради", належала авторству співробітників даного видання. Зокрема, багато цікавої інформації про основні напрямки діяльності газети містять публікації В. Доманицького, М. Гехтера, Д. Дорошенка та інших співробітників цього видання.

В. Доманицький у статті "Українська преса в 1906 році", яка була опублікована в журналі "Україна" у 1907 р., даючи характеристику газеті "Рада", позитивно відзначив підтримку її редакційним колективом молодих українських письменників та публіцистів. Натомість, Д. Дорошенко у цьому ж номері журналу звернув увагу читачів на пропагування газетою відкриття українознавчих кафедр в Київському університеті та українізації всіх рівнів освіти в Україні¹.

М. Гехтер в "Літературно-Науковому Віснику" у статті "Українське життя в Росії в 1910 р." висвітлив труднощі, пов'язані з урядовими заборонами, які змушені були долати видавці "Ради". Автор публікації відзначав, що численні переслідування не давали можливості повноцінно розвиватися українській пресі, слушно зауважуючи, що "... треба лише дивуватися, як вона існує взагалі"².

Одну з найперших спроб комплексного вивчення умов розвитку української преси досліджуваного періоду здійснив один із засновників "Ради" Б. Грінченко у праці "Тяжким шляхом". Ця робота була вперше опублікована на сторінках "Ради" у 1906 р. і вийшла окремим виданням у тому ж році. Автор книги детально висвітлив проблеми, які вимушені були долати видавці українських друкованих органів у міжреволюційний період. А саме: тиск адміністрації, постійний контроль цензурних органів. Окрему увагу Б. Грінченко присвятив питанню

формування української літературної мови, вказавши на важливу роль, яку відігравала у цьому процесі вітчизняна преса³.

Помітне місце серед дореволюційних досліджень посідає книга "Украинский вопрос", яка була видана у Москві співробітниками журналу "Украинская жизнь" у 1914 р. Висвітлюючи різноманітні питання, пов'язані з розвитком українського національного руху, автори цієї праці окрему увагу присвятили також умовам діяльності редакційних колективів періодичних видань України, у тому числі й газети "Рада"⁴.

Таким чином, публікації, які вийшли у дореволюційний період, характеризуються наявністю в них великої кількості цінних свідчень про умови та напрямки діяльності вітчизняної преси, у тому числі й редакційного колективу газети "Рада". Особлива значущість даних досліджень визначається тим, що їх авторами були переважно учасники описуваних подій.

Серед праць, які вийшли в часи визвольного-революційної боротьби 1917 – 1920 рр., варто відзначити 2-томне видання "Історії українського письменства" С.Єфремова, другий том якого вийшов друком у 1919 р. Багато уваги у цій праці присвячено літераторам, які так чи інакше були причетними до видання "Ради". Зокрема, В.Леонтовичу, М.Грушевському, М.Левицькому, С.Черкасенку, В.Винниченку та багатьом іншим співробітникам газети. Окрему увагу автор приділив також розвитку української преси досліджуваного періоду, у тому числі й газеті "Рада", позитивно оцінивши підтримку її редакційним колективом українського письменства⁵.

Новий етап досліджень розпочався у 1920-х роках вже радянською історіографією. Науковці у 1920-ті роки все ще мали можливість вільно висловлювати свої думки з приводу найбільш дискусійних питань, у тому числі й пов'язаних з діяльністю української преси. Серед досліджень, які побачили світ у цей період, слід відзначити праці В.Ігнатієнка. В одному з розділів книги "Українська преса (1816 – 1923)" автор висвітлює умови існування вітчизняних періодичних видань досліджуваного періоду. Головна увага тут звертається на динаміку виходу української преси в залежності від політичних обставин у державі⁶. Однак в праці є поверховий огляд лише окремих існуючих в той час в Україні видань. Зокрема, автор обмежується лише побіжним оглядом газет "Громадська Думка" та "Рада".

У 1930 р. вийшла у світ книга цього ж автора "Бібліографія української преси" (1816 – 1916 рр.). У ній зареєстровано більшість періодичних видань, які протягом ста років виходили на території України і за її межами, а також подана їх стисла характеристика⁷.

Таким чином, дослідження діяльності української преси, здійснені радянськими науковцями у 1920-ті рр., відзначалися відносною об'єктивністю. Проте уже в цей час починає спостерігатися зосередження уваги дослідників на вивченні діяльності переважно більшовицьких видань і лише побіжно оглядаються інші друковані органи національно-демократичного спрямування.

Початок 1930-х років позначився широким наступом тоталітарного режиму на українську історичну науку. Радянські історики вважали за краще оминати у своїх дослідженнях найбільш дискусійні питання, пов'язані з українським національним рухом або ж писали про них в тенденційно-упередженому тоні. Не стало винятком і висвітлення діяльності редакційного колективу газети "Рада". Радянські дослідники віднесли це видання до буржуазно-націоналістичної преси, яка протидіяла революції і характеризувалася догідництвом перед урядом Російської імперії.

Увага істориків 1930 – 1950-х років була сконцентрована в основному на вивченні діяльності більшовицьких видань та робітничої преси. Саме тому протягом цих років не було значних досліджень, присвячених українським національним періодичним виданням. Тому головні здобутки з названої проблеми у цей час належать зарубіжній історіографії.

Після встановлення більшовицької влади в Україні більшість із українських громадських діячів та осіб, які були причетні до видання "Ради", змушені були емігрувати за кордон. Саме тому основний масив мемуарної літератури з досліджуваного питання було видано в еміграції. Автори цих праць вільно висловлювали свої погляди та думки, що й обумовлює цінність даних джерел.

У 1925 – 1926 р. у Львові видавництвом "Діло" було надруковано трьома частинами "Спогади" видавця "Ради" Є.Чикаленка, які охоплювали період з 1861 по 1907 рр. У 1955 р. ці мемуари були вдруге опубліковані Українською Вільною академією наук у США в Нью-Йорку. Крізь призму громадської, культурної та видавничої діяльності Є.Чикаленка відображено

становлення всього українського національного руху досліджуваного періоду. Окремий розділ названої праці присвячений розповіді про початок видавничої діяльності автора книги. У ньому подається ґрунтовний опис організації видання газети "Громадська Думка", а також докладна характеристика членів редакційного колективу та головних її співробітників⁸. Перевидана ця книга була уже в 2003 р. у Києві на основі видання 1955 року.

Через п'ять років після публікації "Спогадів" Є. Чикаленка, у 1931 р. у Львові було видруковано його "Щоденник", хронологічні межі якого охоплюють період з 1907 по 1917 рр.⁹. У ньому автор подав ґрунтовну розповідь про усі найголовніші сфери національного життя української громади як культурного, так і політичного. Щоправда, як відзначав сам Є. Чикаленко, записував він до свого щоденника "переважно те, що торкалося газети "Рада" [...] і писав обережно, щоб не підвести людей і себе, бо "время було люте"¹⁰. Автор "Щоденника" остерігався того, щоб його рукописи не потрапили до рук жандармів, оскільки це могло нашкодити не лише йому, але й особам, які там згадувалися. Саме тому у всьому, що торкалося діяльності Товариства Українських Поступовців та інших нелегальних товариств, Є. Чикаленко писав езопівською мовою. Незважаючи на це, питання, які торкалися видання "Ради", висвітлені у "Щоденнику" найбільш ґрунтовно. Це робить дану працю одним із найбільш цінних джерел для дослідження діяльності редакційного колективу газети "Рада".

В 1934 р. у Празі вийшла книга Д. Дорошенка "Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність". Книга являє собою своєрідну біографію Є. Чикаленка. Автор книги надав Є. Чикаленку високої оцінки як видавцю "Ради", об'єктивно оцінивши його внесок у розвиток не лише вітчизняної журналістики, але й усього українського громадського руху початку ХХ ст.¹¹

У 1949 р. в Канаді було видруковано іншу книгу Д. Дорошенка "Мої спогади про давнє минуле". У ній автор, розповідаючи про події 1901 – 1914 рр., досить цікаво та змістовно висвітлює період свого життя, пов'язаний із роботою у "Раді". Зокрема, тут можна знайти інформацію про заснування газети та про внутрішню організацію її видання¹². Окрема увага автором приділяється розповіді про кампанію за відкриття українських кафедр при Київському університеті св. Володимира, одним з ініціаторів якої став редакційний колектив газети. Д. Дорошенко назвав це справжнім плебісцитом, який широко популяризував справу українізації освіти. При цьому автор книги особливу увагу читачів звернув на роботу, яку проводив редакційний колектив газети для популяризації української мови і збагачення вітчизняної літератури творами нових талановитих письменників. За його словами, редакція "Ради" служила свого роду школою української філології, яку перейшло чимало людей і які пізніше проявили себе у літературній діяльності¹³. Серед таких він називає В. Самійленка, П. Тичину, Б. Грінченка, С. Єфремова та інших співробітників "Ради".

Окрім мемуарної літератури за кордоном вийшов ряд праць, присвячених історії українських видань досліджуваного періоду. Найпомітнішою серед них є "Історія української преси" А. Животка, яка була опублікована в Регенсбурзі у 1946 р. Діяльність редакційного колективу газети "Рада" не оминула поля зору дослідника. Автор книги проаналізував умови видання газети, читацьку аудиторію та величину передплати. Значна увага приділяється меценатській підтримці видання газети В. Симириком. Широкому загалу українських дослідників ця праця стала доступною після її перевидання у Києві у 1999 році¹⁴.

Окремий розділ українській пресі присвячено в "Енциклопедії українознавства", яку було видано у 1949 в Нью-Йорку Науковим товариством ім. Т. Шевченка. "Рада" тут розглядається як провідна вітчизняна газета, яка широко висвітлювала українське життя не лише на території України, але й у всьому світі. Акцентується також увага на аналізі літературних та публіцистичних сил, які зосередили навколо себе редакція газети¹⁵.

Високої оцінки діяльності редакційного колективу "Ради" надав також П. Феденко у книзі "Український рух у ХХ столітті", яка побачила світ у Лондоні в 1959 р. У ній вказувалося на прогресивне значення діяльності видання щодо поширення українського національного руху¹⁶.

Таким чином, у 1920-ті – 1950-ті роки науковцями діаспори було опубліковано ряд праць, які стали вагомим джерелом для вивчення історії української преси.

"Хрущовська відлига" дала можливість дослідникам, які працювали в Радянському Союзі, знову повернутися до вивчення діяльності періодичних видань, у тому числі й тих, які були затавровані як "буржуазно-націоналістичні". Щоправда, ці спроби були лише частковими і

поверховий та упереджений підхід до висвітлення їх діяльності залишився без змін.

Зокрема, такий підхід є характерним для колективної праці "Книга і друкарство на Україні", яка побачила світ у 1965 р. Однак її автори акцентують свою увагу на більшовицькій пресі і лише побіжно висвітлюють діяльність інших вітчизняних видань, які "своїм ідейним змістом не відповідали вимогам масового читача, бо взяли... буржуазно-націоналістичний курс". "Раду" автори книги назвали одним із центрів націоналістичної пропаганди, опосередковано визнавши, таким чином, ту роль, яку відіграла діяльність редакційного колективу цього видання у поширенні національної свідомості серед українського суспільства¹⁷.

Історії періодики присвячено також книгу П.М.Федченка "Преса та її попередники: Історія зародження й основні закономірності розвитку". Щоправда, розглядаючи вітчизняні періодичні видання міжреволюційного періоду, автор знову ж таки акцентує свою увагу на більшовицькій пресі, оминаючи національно-патріотичні друковані органи¹⁸.

Заслуговує на увагу й навчальний посібник "Історія української дожовтневої журналістики", який вийшов друком в 1983 р. у Львові. Ця праця містить систематизований виклад історії української журналістики, яка охоплює період з початку ХІХ ст. до 1917 р. Колективу авторів вдалося узагальнити значний досвід попередників у дослідженні історії вітчизняної періодики. Газета "Рада" тут розглядається як складова частина загальнодемократичної преси, для якої характерною була "ліберально-буржуазна обмеженість"¹⁹. Працівники цього видання, на думку авторів книги, віддавали перевагу культурно-національним питанням перед питаннями соціальними, що було зумовлене впливом на газету "буржуазно-націоналістичного" оточення М.Грушевського²⁰. Участь у виданні "Ради" таких письменників-демократів, як М.Коцюбинського, І.Франка, Панаса Мирного та інших пояснювалася тут лише їхнім бажанням "завоювати ці органи чи використати їх як політичну і літературно-мистецьку трибуну"²¹.

Дослідженню ролі періодичних видань в історії української літературної мови, у становленні її сучасних орфографічних, фонетичних, морфологічних, синтаксичних і лексичних норм присвячена праця М.Жовтбрюх "Мова української періодичної преси". Зокрема, у книзі висвітлено участь газети "Рада" в мовній дискусії, яка проходила між галицькими та наддніпрянськими періодичними виданнями з приводу подальших шляхів розвитку української мови²².

Впливу періодичних видань на культурне життя України було присвячено окремий розділ у книзі В.Кізченко "Первая российская революция и культурный процесс на Украине". У той же час такі національно зорієнтовані видання, як "Рада" та "Громадська Думка" характеризуються як "органи буржуазно-націоналістичної УДРП (Української Демократично-Радикальної партії – авт.), видавцями якої були діячі ліберального, буржуазного націоналістичного напрямку"²³.

Деяко поміркованішою позицією щодо "Ради" відзначається анотований покажчик україномовних періодичних видань, які виходили в Україні у 1905 – 1907 рр. за редакцією О.Сидоренка. За словами автора, початковий період видання "Ради" відзначався демократизмом, хоча в цілому напрям газети ним розцінювався як "буржуазно-ліберальний"²⁴.

Таким чином, в основу більшості праць, виданих в Україні до 1991 р., було покладено марксистсько-ленінське вчення про пресу і літературну справу, яке передбачало положення про її партійність і класовість. Саме це зумовило специфічне ставлення авторів до періодичних видань, які мали виразно національне спрямування, у тому числі й до "Ради".

1991-й рік ознаменував собою початок нового етапу в дослідженні української дожовтневої преси. Науковці отримали доступ до значної кількості видань колишніх спецфондів, що допомогло значно розширити коло історичних джерел, у тому числі й заборонених до цього часу періодичних друкованих органів.

Такі обставини сприяли появі нових досліджень, у яких процес становлення української преси, умови її діяльності, вклад видавничих колективів у розбудову національної культури, патріотичне виховання населення тощо висвітлюються під принципово новим кутом зору. Серед них варто відзначити праці І.Крупського, В.Гутковського, П.Федоришина, В.Лизанчука, І.Зайченка та інших істориків.

Ці дослідники проаналізували тематику та зміст українських періодичних видань. І.Крупський, В.Гутковський та П.Федоришин окрему увагу зосередили на видавничій діяльності Є.Чикаленка, активними зусиллями якого видавалися газети "Громадська Думка" та "Рада". Ці друковані органи ними розглядаються як складова частина демократичної національно-патріотичної преси²⁵.

І.Зайченко у своїй праці висвітлив діяльність співробітників "Громадської Думки" та "Ради" у сфері пропагування українізації всіх рівнів вітчизняної освіти²⁶. Натомість В.Лизанчук зосереджує свою увагу на висвітленні українськими періодичними виданнями русифікаторської політики російського самодержавства²⁷.

Значний інтерес викликає також колективна монографія "Українське питання" в Російській імперії (кінця XIX – початку XX ст.), яка вийшла у 1999 р. у трьох частинах. У цій праці висвітлено окремі сфери життя українського народу під владою Російської імперії. Зокрема, важливими є аналітичні статті О.Овсієнка, О.Лисенка, В.Кізченко та інших авторів, які присвячені розкриттю політики російського уряду щодо української преси, ролі інтелігенції у поширенні української національної ідеї серед народних мас тощо²⁸.

Протягом останніх років було захищено також ряд дисертаційних праць, присвячених висвітленню історії української преси початку XX ст. Зокрема, Т.Антонченко дослідила періодичну пресу Києва 1905 – 1914 рр. як джерело для вивчення суспільно-політичної історії України. Натомість О.Березовський звернув свою увагу на відстоювання періодичними виданнями національних домагань українства у 1905 – 1907 рр. В.Гутковський та О.Яцина дослідили роль преси в контексті національно-культурного відродження українського народу. Автори цих праць ставили за мету вивчення різних аспектів діяльності преси загалом. Саме тому вони висвітлили лише окремі сторони діяльності редакційного колективу "Ради"²⁹.

У 2006 р. Н.Фіголь захистила дисертацію на здобуття кандидата філологічних наук, присвячену ролі діяльності газети "Рада" у формуванні мови преси на початку XX ст.³⁰ Широкою інформативністю відзначається також дисертаційне дослідження І.Старовойтенко, присвячене аналізу епістолярної спадщини Є.Чикаленка. Окремий розділ дисертантка присвятила видавничій тематиці у листуванні видавця "Ради"³¹.

Таким чином, вітчизняна історіографія на різних етапах свого розвитку давала неоднозначні оцінки діяльності редакційного колективу газети "Рада". Найбільш інформативними є праці, опубліковані у дореволюційний період особами, які так чи інакше брали безпосередню участь у виданні газети, а також мемуарна література, видана у 1920 – 30-ті роки в еміграції. Радянська історіографія значною мірою позначилася упередженим підходом до висвітлення цього питання. Тому протягом тривалого часу діяльність газети "Рада" висвітлювалася поверхово або ж взагалі замовчувалася. Лише зі здобуттям Україною незалежності, вітчизняні науковці отримали змогу більш об'єктивно оцінити внесок цього видання у процес національно-державного відродження українського народу. Однак, незважаючи на значний масив публікацій, присвячених загальній історії україномовної преси досліджуваного періоду, діяльність редакційних колективів окремих періодичних видань, у тому числі й газети "Рада", потребує подальших досліджень.

¹ Доманицький В. Українська преса в 1906 р. // Україна. – 1907. – Т.1. – Кн.1. – Ч.2. – С.56; Дорошенко Д. Україна в 1906 р. // Україна. – 1907. – Т.1. – Кн.1. – Ч.2. – С.21, 24.

² Гехтер М. Українське життя в Росії в 1910 р. // Літературно-Науковий Вісник. – 1911. – Т.53. – Кн.1. – С.125, 126.

³ Грінченко Б. Тяжким шляхом // Рада. – 1906. – №26, 27, 29, 33, 36, 42, 46, 47, 58, 69; Грінченко Б. Тяжким шляхом: про українську пресу. – К., 1906. – 96 с.

⁴ Украинский вопрос / Составлено сотрудниками журнала "Украинская жизнь". – Москва, 1914. – 134 с.

⁵ Єфремов С. Історія українського письменства. – Т.2. – Київ-Ляйпціг, 1919. – С.285 – 288.

⁶ Ігнатієнко В. Українська преса (1816 – 1923). Історико-бібліографічний етюд. – К., 1926. – С.42 – 53.

⁷ Ігнатієнко В. Бібліографія української преси. 1816 – 1916. – Харків, 1930. – 193 с.; Коряк В. Нарис історії української літератури (буржуазне письменство). – Харків, 1929. – 78 с.

⁸ Чикаленко Є. Спогади (1861 – 1907). – Львів: "Діло", 1925. – Ч. I. – 139 с.; Чикаленко Є. Спогади (1861 – 1907). – Львів: "Діло", 1925. – Ч. II. – 139 с.; Чикаленко Є. Спогади (1861 – 1907). – Ч. III. – Львів, 1926. – 130 с.

⁹ Чикаленко Є. Щоденник. – Львів, 1931. – 496 с.

¹⁰ Євген Чикаленко. Щоденник (1907 – 1917). У 2-х т.: Документально-художнє видання. – Т.1. – К., 2004. – С.30.

- ¹¹ Дорошенко Д. Євген Чикаленко. Його життя і громадська діяльність. – Прага, 1934. – С.57 – 72.
- ¹² Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле: 1901 – 1914 роки. – Вінніпег, Манітоба, 1949. – С.86 – 94.
- ¹³ Там само. – С.89.
- ¹⁴ Животко А. Історія української преси. Київ: Наша культура і наука, 1999. – С.197 – 202.
- ¹⁵ Енциклопедія українознавства. Під ред. В.Кубійовича. – У 2-х томах. – Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. – Т. I – Ч.3. – С.987 – 988.
- ¹⁶ Феденко П. Український рух у 20 столітті. – Лондон, 1959. – С.65 – 66.
- ¹⁷ Книга і друкарство на Україні. – К., 1965. – С.189 – 190.
- ¹⁸ Федченко П. Преса та її попередники: Історія зародження й основні закономірності розвитку. – К., 1969. – С.334 – 341.
- ¹⁹ Історія української дожовтневої журналістики: Навчальний посібник для студентів вузів із спеціальністю "Журналістика" / О.І. Дей, І.Л. Моторнюк, М.Ф. Нечиталюк та ін. – Львів, 1983. – С.462.
- ²⁰ Там само. – С.469 – 470.
- ²¹ Там само. – С.451.
- ²² Жовтобрюх М. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.). – К., 1970. – С.19 – 46.
- ²³ Кизченко В. Первая российская революция и культурный процесс на Украине. – К., – С.58.
- ²⁴ Сидоренко О. Україномовна преса Росії 1905 – 1907 рр. Анотований покажчик періодичних видань. – К., 1987. – С.23.
- ²⁵ Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України (друга половина XIX – перша чверть XX ст.). – Львів, 1995. – С.26 – 61; Гутковський В.В., Крупський І.В., Федоришин П.С. Українська журналістика Наддніпрянщини (друга половина XIX ст. – 1920 р.): генеза, проблематика виступів, державотворча функція. – Львів, 2001. – С.39 – 107.
- ²⁶ Зайченко І.В. Проблеми української школи у пресі (друга половина XIX ст. – поч. XX ст.). – Львів, 2002. – С.74 – 96, 116 – 136.
- ²⁷ Лизанчук В.В. Засоби масової інформації про русифікаторську політику в Україні: Факти, документи, коментарі до тексту лекцій. – Ч.1. – Львів, 1993. – С.136 – 155.
- ²⁸ "Українське питання" в Російській імперії (кінця XIX – початку XX ст.): Колективна монографія: В 3 ч. / В.Г. Сарбей (ред.). – К., 1999. – Ч.1. – 205 с.; Ч.2. – 487 с.; Ч.3. – 277 с.
- ²⁹ Антонченко Т. Періодична преса Києва як джерело вивчення суспільно-політичної історії України (1905 – 1914 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 15 с.; Березовський О. Українська преса Наддніпрянщини: пропаганда та відстоювання національних домагань українства (1905 – 1907 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 16 с.; Гутковський В. Українська преса Наддніпрянщини в національно-культурному та державотворчому процесі (друга половина XIX ст. – 1920 р.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2002. – 18 с.; Яцина О. Національно-культурний рух 1907 – 1914 років і українська преса: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2002. – 16 с.
- ³⁰ Фіголь Н. Євген Чикаленко та газета Рада у формуванні мови преси на початку XX століття: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.08 / Н.М. Фіголь; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2006. – 20 с.
- ³¹ Старовойтенко І. Листування Євгена Чикаленка як історичне джерело: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / І.М. Старовойтенко; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. – К., 2004. – 20 с.

В статье проанализированы публикации, посвященные деятельности редакционного коллектива газеты "Рада".

Ключевые слова: издание, редакционный коллектив, пресса, исследование, публикация.

In the article the publications about the activity of editorial collective of the newspaper "Rada" are analyzed

Keywords: the edition, the editorial collective, the press, the research, the publication.